

Fevzi Lutfi Karaosmanoğlu

TANEL DEMİREL

Ege bölgesinin büyük ve köklü ailelerinden Karaosmanoğulları'na mensup olan Fevzi Lutfi Karaosmanoğlu, 1900 yılında Manisa'da doğdu. İstanbul'da Halkalı Yüksek Ziraat Okulu'nu bitirdi. Yirmili yaşlardan itibaren *Derghâh*, *Yeni Mecmua*, *Resimli Gazete* gibi yayın organlarında hem edebiyatçılar ve edebiyat dünyamız ve hem de soysal temalar üzerinde duran yazılar yayınladı. Alev Sınar Uğurlu'nun *Bir Muhalifin Edebi ve Sosyal Yazıları* başlıklı kitabında da vurguladığı gibi Karaosmanoğlu, bu yıllarda, edebî ve soysal yazılarının yanında dönemin iktidarına yönelik, kitabında da belirttiği üzere muhalefet imaları içeren siyasî yazılar da yazmaktaydı. Çoğu *Son Telgraf* gazetesinde yayımlanan bu yazılar nedeniyle Takrir-i Sükûn yasasından sonra tutuklandı. Elazığ İstiklal Mahkemesi'nde idam talebiyle yargılandı. Siyasî yazılarında iktidara karşı gâyet ılımlı eleştiriler yönelten Karaosmanoğlu, dönemin koyu CHP'li olmayan herkese dokunan siyasî ikliminin kurbanı oldu; bedel ödedi. Ziraat Okulu'nda iken kaydolduğu Hukuk Mektebi'nin son sınıfından tutuklandığı için atıldı. Oğlu Ali Karaosmanoğlu'nun 4 Temmuz 2014 tarihli *e-posta mesajı*'ndaki ifadesiyle, "Bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın 'isteği' üzerine gazeteciliği bırakıp, çiftçiliğe başlamak zorunda kaldı." Ayrıca, idarî bir kararla, uzunca bir süre Manisa ili sınırları dışına çıkması da yasaklandı. Daha sonra yeniden CHP milletvekili oldu. Ancak demokratikleşme sürecinin başlamasıyla birlikte bu partiden istifa etti. DP'nin kuruluşundan itibaren Genel İdare Kurulu üyesi olan Karaosmanoğlu, örgütlenme sürecinde saygı uyandıran kişiliği ile öne çıkan, türlü baskılar karşısında yılmayan biri olarak temayüz etti. 14 Mayıs 1950 seçim zaferi ile birlikte DP Genel Başkanlığı'na getirileceği söylentileri çı-

kan Karaosmanoğlu, bu pozisyonu Başbakan Adnan Menderes'in üstlenmesiyle birlikte, önce devlet daha sonra da İçişleri Bakanlığı'na getirildi.

Cumhuriyet gazetesinin 16 Ekim 1955 tarihli haberine göre, 1954 seçimlerinden itibaren, DP içinde daha fazla görünür hâle gelen muhalif kanat içinde "Bir adamı bir zümreyi yerlerinden kaldırıp o yerleri işgal etmek için mi bu mücadeleyi verdik," diyen Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu da yer almaktadır. Muhalif kanat, DP'nin kuruluş ilkelerinden saparak temel hak ve hürriyetleri güçlendirmek bir yana ihlal etmeye başladığı, parti içi kontrol ve denetim mekanizmalarının zayıfladığı, tek partili yılları aratmayan bir şeflik rejimine doğru gidildiği iddialarını dile getiriyordu. 1955 yılında, aralarında Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun da bulunduğu muhaliflerin bir kısmı partiden atılırken diğerleri ise istifa ettiler ve HP kuruldu. Karaosmanoğlu, bu partinin Ekrem Hayri Üstündağ'dan sonra ikinci Genel Başkanı oldu.

HP, basın hürriyeti, üniversite özerkliği, tarafsız cumhurbaşkanı gibi temalar üzerinde durdu. Yargı bağımsızlığı ve tarafsız idareyi hayata geçirecek değişiklikleri hedeflediğini duyurdu. DP'nin plansız ekonomi politikalarının istikrarsızlık ve adaletsizliğe yol açtığını iddiâ eden parti, piyasa ekonomisini reddetmeden dönemin moda Keynesyen fikirlerine uygun olarak uzun vadeli planlara dayalı sosyal adalet ilkelerini de gözeten bir model önerme iddiâsındaydı. HP'nin siyasî programının klasik hak ve hürriyetlerin tamamının tanıdığı daha liberal ve dolayısıyla daha az bürokratik bir cumhuriyetçilik ve cumhuriyetçi modernleşme projesi idealini gündeme getiren, Hamit Emrah Beriş'in ifadesiyle "Liberal değerleri Kemalist ilkeler doğrultusunda meşrulaştırmaya çalışan" *Forum* çizgisinden esinlendiğini söylemek herhalde yanlış olmaz. *Forum* dergisinin önde gelen isimlerinden Aydın Yalçın, Muammer Aksoy, Münci Kapanı ve Şerif Mardin gibi isimler HP'ye katılmışlardır. HP'nin, DP'nin hayal kırıklığına uğrattığı liberal siyasî prensiplere sempatiyle yaklaşan aydınların ağırlıkta olduğu, seçmen kitlesine hitap etmekte zorlanan, bu kitleyi DP hükümetinden daha iyi yöneteceğine inandıramayan bir siyasî parti hüviyetini taşıdığı kısa bir süre içinde anlaşılacaktır. HP'nin dert ettiği meseleler, DP'ye oy veren ve verdiği oy ile hayatının önemli ölçüde değiştiğini gören kitleler için önemli gibi görünmediği gibi, entelektüellerin ağırlıkta olduğu parti kadroları da, zihniyet dünyaları ve yaşam tarzları açısından CHP'lilerden çok farklılarımış izlenimini vermiyorlardı.

HP Genel Başkanı olarak Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu parti içi demokrasi geleneğinin güçlü olduğu ülkelerdeki gibi, liderliği eşitler arasında birinci konumunda olmak olarak algıladığını vurguladı. Kendisine olağanüstü özellikler atfedilen, yanlış yapmaz ve eleştirilemez dava ve misyon adamı lider

kavramlaştırmalarına karşı çıktı. HP içinde kendi rolü konusunda, Metin Tok'er'in aktarımıyla, "Ben bu partide ne yaparım bilir misin? Bizim genç arkadaşların attıkları kibritleri toplarım, onlar ateşlidirler, kibritleri yere atarlar, birinin bunları toplaması lazım o benim," diyen Karaosmanoğlu'nun iddialı fikir adamlarından oluşan daha ziyadesiyle fikir kulübü havası veren bir partide, toparlayıcı bir rol oynamaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun siyaset anlayışı da farklıdır. *Otorite Disiplin ve Lider* başlığını taşıyan *Akis* dergisine 29 Aralık 1956 tarihinde gönderdiği bir mektubunda kendisini *amatör bir politikacı* olarak nitelendirir. İktidara gelmek tabii ki önemlidir, ancak önemli olan iktidara gelindiğinde neler yapılacağıdır. 1957 seçimlerinde memleketi Manisa'da yaptığı konuşmada "...rey istemiyorum, hürriyet istiyorum," derken, bu anlayışı hayata geçirmeye çalışır. Her iki partiyi de, liberal demokrasi ilkelerine bağlı olmamakla eleştiren HP'liler seçim kazanma uğruna seçmenin hoşuna gideceğini düşündükleri şeyleri değil, oy almasalar bile bunları ifade etmenin önemli olduğunu düşündükleri şeyleri söylediklerini ifade ettiler.

HP, 1957 seçimlerinde sadece % 3.8 oy alarak başarısız oldu. Partinin seçimlerdeki başarısızlığı, dönemin siyasetini iyi okuyamadıkları, seçmen tabanına hitap edemedikleri, partiden ziyade fikir kulübü olmaktan öteye geçemedikleri eleştirilerinin yeniden dillendirilmesine yol açtı. Parti, 1958 yılında kendisini feshederek CHP'ye katıldı. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra, 1961 Anayasası'nı hazırlamakla görevlendirilen Kurucu Meclis'te CHP temsilcisi olarak görev yaptı. 1961 Milletvekili Genel Seçimleri'nde yine CHP'den Manisa milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Anayasa Komisyonu'nda üye olan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, askerlerin baskısıyla bütün siyasî parti genel başkanlarının imzasıyla komisyona gelen ve tedbirler kanununa -ki bu kanun 27 Mayıs *Devrimi* (!) ve sonrasında kurulan yeni rejimin meşruiyetini sorguladığı düşünülen söz ve eylemlerle birlikte DP iktidarını övenler ya da onun devamı olduğunu iddiâ edenlere hapis cezası öngörüyordu- hem yeni anayasanın hem de 27 Mayıs inkilâbının ruhuna aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıktı. Cihad Baban'ın *Politika Galerisi*'nde belirttiğine göre orada bulunan MBK üyelerini de eleştirerek hiç kimseye danışıp haber vermeden hem partisinden hem de milletvekilliğinden istifa ederek yeniden Manisa'ya ve çiftliğine döndü. Ertuğrul Günay'ın Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu üzerine yazdığı makalesinde de vurguladığı gibi, hayal kırıklığı içinde uzun yıllar siyasî herhangi bir faaliyetle ilgilenmedi ve 1978 yılında hayatını kaybetti.

Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bir fikir adamı değildi. Demokrasi, Cumhuriyet,

Türk devrimi, Türkiye'nin sorunları gibi konularda HP tarafından ifade edilen fikirler dışında farklı fikirlere sahip olduğunu düşündürecek herhangi bir veri yoktur. CHP'ye muhalif olması onun geniş anlamda Cumhuriyet idealleri ve ideolojisine de muhalif olması anlamına gelmiyordu. Karaosmanoğlu'nun İttihat ve Terakki ve CHP'ye muhalefet temelinde şekillenen İkinci Grup, TCF ve SCF geleneğine mensup olduğu söylenebilir. Bu geleneğin ayırt edici özelliklerinin başında CHP'de somutlaştığı iddia edilen bürokratik zümre egemenliğini eleştirmesi, piyasa ekonomisinden bahsetmesi, dinî geleneksel değerlere ve o değerleri benimsemiş kitleye daha saygılı olması ve sosyal siyasal dönüşümlerde tepeden inmece devrimci değil de, daha ılımlı ve evrimci bir yaklaşımı savunması gelir. Bunun ötesinde ne Hilafet ve Saltanat özlemi ne de ekonomik gelişme ve kalkınma anlamında modernleşme karşıtı bir tutum söz konusudur. Karaosmanoğlu, İçişleri Bakanı iken, AKK görüşmeleri esnasında 7 Mayıs 1951 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada, "Ömrünün bir devrini onun tarafından gelen eza ile yaşayan ve Atatürk devrinde eziyet çekmiş, mesleğini yarım bırakmış bir insan" olarak konuştuğunu söylerken de, Atatürk'e karşı, "Kalbinin en ince tarafları ile büyük bir muhabbetle bağlı olduğunu" dile getirirken samimidir. Ona göre, "Atatürk devri bir büyük, güzel, ulvi bir merhale devridir." Karaosmanoğlu, Atatürk'ü "...kurtuluş rehberi, inkılapların mübeşşiri, münevver ile halk ile hamleler yapan, içimizde yaşayan bir adam," olarak nitelendirir.

Kişilik itibarıyla kibar, nazik ve saygılı biri olan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bu özelliklerini siyasete de taşımaya çalışmış, demokrasinin ancak böyle

Hürriyet Partisi'nin kurucularından ve ilk genel başkanı olan Karaosmanoğlu, İsmet İnönü'yle. Türkiye Jokey Kulübü'nün de kurucularından olan Karaosmanoğlu, adına düzenlenen "Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Koşusu"yla anılmaktadır. (Kaynak: <http://www.inonuvakfi.cpm>)

hayatiyet kazanacağını vurgulamıştır. Karaosmanoğlu TBMM'de 26 Şubat 1952'de yaptığı bir konuşmada dile getirdiğine göre; "Demokrasi hürriyet demektir. Hürriyet nizamı ise vatandaşın vatandaşına en sert fikirlerini söylerken dahi tatlı bir eda ile hareket etmesi, tarizkâr olarak hürriyeti selbetmemesi ile kaimdir. Her tarz hürriyetin bir parçasını selbeder." Kendi ifadesiyle *amatör politikacı* olarak *Akis*'in 29 Ara-

lık 1956 tarihli nüshasında belirtildiği üzere, Karaosmanoğlu, "Politikayı sırmalı devlet saçağının ucundan yakalayarak her devirde her gün ve her eyyam ortada görünür ve döner adamların işi, istendiği ve istenmediği gün sahnedeyken veya sahne aralığından ayrılmayan aktörlerin lubiyatçılığı telakki etmiyorum," diyen biridir.

Bu özellikleriyle, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun tıpkı HP gibi, DP ve CHP içinde kendini rahat hissedemeyen ve fakat seçmen tabanında karşılığı da olmayan arafta ve azınlıkta kalan bir çizginin temsilcisi olduğu söylenebilir. Karaosmanoğlu asker ya da sivil bürokrat olmadığı gibi, CHP ideolojisinde öne çıkan sosyal mühendislik anlayışına da mesafelidir. Döneminin Henry Bergson'cu eğilimlerinden etkilenmiştir. Tepeden inmecilik, jakobenizm ve CHP tarzı devletçiliği eleştirmiş, 1945 yılında CHP milletvekili iken, *Münevver İstibdat* başlıklı yazısında bu partiyi aydınların diktatörlüğü olarak nitelendirmiştir. Ali Karaosmanoğlu da (4 Temmuz 2014 tarihli *e-posta mesajı*) babasının tek parti rejiminin köylüyü nasıl ezdiğini, bürokrasinin kölüye reva gördüğü eziyeti ve jandarma dayacağını hep hatırladığı ve hatırlattığını nakleder.

Karaosmanoğlu, toprak ile haşır neşir olan, kapitalizmin ne olduğunu bilen biridir. Bireye güvenir; özgürlükçü yönü kuvvetli, bürokratik kültürün hiyerarşi ve düzenleme sevdasından uzaktır. Öte yandan, toprak sahibi bir aileye mensup biri olarak zenginliğini zor piyasa koşullarında kıran kırana mücadeleye elde etmiş biri de değildir. Ayan ailelerinin büyük çoğunluğu gibi, zenginliğini ağırlıklı olarak devlet ile kurulan iyi ilişkilere borçlu olduğunun bilincinde gibidir. 1958'de CHP'ye girmiştir, ancak parti bünyesinde diğer HP'liler gibi, Karaosmanoğlu da, DP artığı olarak görülmüştür. Sınıfsal konum itibarıyla DP'ye daha yakındır, ancak bu, partinin dinî geleneksel çevrelerle -Karaosmanoğlu'na pek de samimi görünmeyen- flört eğilimleri ile birlikte, yeni zenginlerin, zenginliği topraktan kaynaklanan çok daha rahat koşullarda yetişen eski zenginlere kıyasla görmemişlik kokan, incelikten yoksun kaba ve hoyrat davranışları onu rahatsız eder. Ayrıca DP elitinin hem sert siyasete, hem de Makyavelizme meyleden davranışları ile genel olarak siyasal hayatta gözlediği riyakârlık ve dalkavukluk gibi özellikler Karaosmanoğlu'nu DP'den uzaklaştıran diğer faktörlerdendir. Karaosmanoğlu, her iki gelenekte bulamadığı bu özellikleri HP'de bulacağını düşünmüş ve umut etmiş olmalıdır. HP'nin kısa sürede başarısız olması Karaosmanoğlu'nu zaten pek hazzetmediği siyasetten daha da uzaklaştırmıştır.

Cihad Baban (1970: 374) Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun Türkiye'nin siyasal gerçekliğini okumada başarılı olmadığını iddia eder. Bu görüşte haklı-

lık payı yok denemez. 1950'lerin kutuplaşmış siyasî ortamında özü itibarıyla bir entelektüeller partisinin başarılı olacağını umup heyecanlanır. Bu proje çöktüğünde kendisini feshederek CHP'ye katılan HP'nin bu partinin dönüşümünde etkili olacağını uman da Karaosmanoğlu'dur. 1959 yılında hazırlanan *İlk Hedefler Beyannâmesi*'nde HP'lilerin etkisi görünür, ancak bu partinin bunun ötesinde CHP'yi etkilediğini söylemek çok abartılı olur. Aynı şekilde, Karaosmanoğlu, 27 Mayıs darbesini *inkılâp* olarak nitelendirir, ona destek verirken, demokrasiyi korumakla hareket ettiğinden şüphesi olmadığına inandığı ordunun seçimlerden sonra hemen siyasal hayattan çekilmesini bekleyecek kadar naiftir.

Öte yandan, başka bir bakış açısından Karaosmanoğlu'nun, Türkiye'nin siyasal realitelerini okuyamamaktan ziyade *okuduğunu* kabul etmek isteme, çok daha farklı bir siyaset anlayışı ve siyaset yapma tarzının mümkün olduğuna inanıp bu biçimde hareket etmeye çalışmakta *ısrar* ettiği söylenebilir. O, dönemin Türkiye'sinde neredeyse ideolojiler üstü ve ötesi bir nitelik taşıyan iktidara iyi ve dürüst insanlar geldiğinde sorunların da çözülme yoluna gireceği varsayımına inanır gibidir: *Akis* dergisinin 29 Aralık 1956 tarihli nüshasında belirtildiği üzere, "İktidar denen şeyi bir ikbal, ondan uzakta kalmayı bir idbar saymazsak ve nizamın hâkimiyetini en iyi bir otorite sayıp fikirleri lider hâline getirmesini bilirsek en güzel ve şuurlu disiplini memlekette de partilerde de tesis etmiş oluruz." Fakat hangi sosyal ve siyasal dinamikler ve koşulların "İktidar denilen şeyi bir ikbal, ondan uzakta kalmayı bir idbar" olarak görmemeyi zorlaştırdığı sorusu üzerinde durmaz.

Hangi açıdan bakarsak bakalım, kesin olan bir şey varsa, o da Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun liberal esintili fikirleri dile getirir, savunur ve hayata geçirmeye çalışırken samimi olduğudur. Aynı şekilde, Karaosmanoğlu'nun siyasî çizgisini, yaptıkları ve yapamadıklarının bedelini kimseyi suçlamadan kabul eden, istisnai bir siyasetçi olduğunun da altı çizilmelidir. Karaosmanoğlu'nun hikâyesinin bize döneminin Türkiye siyaseti hakkında olduğu gibi, günümüzde de varlığını hissettiren yapısal dinamikler hakkında çok şeyler anlattığı da şüphe götürmez.

Ellili Yıllar Türkiye'sinin Tarihi: Azınlıkların Tarihi

FOTİ BENLİSOY

Bundan belki bir otuz yıl önce Türkiye'nin 1950'li yıllardaki tarihini farklı boyutlarıyla ele alan böylesi bir derlemede *azınlıkların* ayrı bir başlıkta ele alınması muhtemelen düşünülmezdi. Bilindiği üzere, Türkiye'deki gayrimüslim toplulukların Cumhuriyet dönemi tarihyazımına dâhil edilmesi, ancak oldukça yakın bir zamanda mümkün hale geldi. Azınlıklar, özellikle de Türkleştirme politikaları, ancak 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren ciddi bir biçimde konu edilmeye, bu bahisteki çalışmaların sayısında ciddi bir artış gözlenmeye başladı.

Bu ilgi ve onun aracılığıyla ortaya çıkan bir dizi çalışmanın Cumhuriyet dönemi tarihyazımını önemli ölçüde zenginleştirdiğine hiç şüphe yok. Bu çalışmalar sayesinde yeni araştırma başlıkları açıldı, yeni sorular soruldu. Ancak gidilecek hâlâ çok yol olduğu da açık.

Cumhuriyet devrinde gayrimüslim azınlıkları konu edinen çalışmaların önemli bir bölümünde bu toplulukların tarihi ikili bir karşıtlık temelinde ele alınır: fail Türk devleti (Türkleştirme politikaları) ve mağdur azınlıklar. Son dönemde yapılan çalışmaların önem ve değeri ne olursa olsun bunların çoğunluğunun 1923 sonrasında azınlıkları mağdur eden devlet politikalarının çizgisel bir aktarımının ötesine geçmediğini itiraf etmek gerekiyor. Milliyetçilik çalışmalarının bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek bu incelemelerde "Türkleştirme politikaları"nın –ki bundan kasıt Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları* başlıklı çalışmasında da dile getirdiği gibi, "...sokakta konuşulan dilden okullarda öğretilen tarihe; eğitimden sanayi hayatına; ticaretten devlet personeli rejimine; özel hukuktan vatandaşların belli yörelerde iskân edilmelerine kadar toplumsal hayatın her boyutun-